

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Т. 1. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
3. Кримінальний процес : [підруч.] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
4. Назаров В.В. Кримінальний процес України : [навч. посіб.] / В.В. Назаров. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2013. – 488 с.
5. Кримінальний процес : [підруч.] / [Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.П. Письменний та ін.] ; за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Цент учб. літ-ри, 2013. – 544 с.
6. Кримінальний процес : [підруч.] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалова, Д.П. Письменного. – К. : Цент учб. літ-ри, 2013. – 544 с.
7. Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. Кожевніков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 68–70.
8. Садова Т.В. Деякі аспекти застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі та фінансовими умовами / Т.В. Садова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://piv.at.ua/vypusk1/Visnyk_2011_1/Sadova.pdf.
9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96bp>.

УДК 343.14+343.135

РОГАТИНСЬКА Н.З., ФРИЦЬКА М.І.

**РОЛЬ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЙОГО УЧАСНИКІВ**

Статтю присвячено аналізу ролі принципів у механізмі забезпечення прав його учасників. Розглянуто критерії принципів кримінального провадження. Обґрунтовано доцільність дотримання принципів під час здійснення кримінального провадження.

Ключові слова: *принципи, кримінальне провадження, права учасників.*

Статья посвящена анализу роли принципов в механизме обеспечения прав его участников. Рассмотрены критерии принципов уголовного производства. Обоснована целесообразность соблюдения принципов при осуществлении уголовного производства.

Ключевые слова: *принципы, уголовное производство, права участников.*

The article analyzes the role of principles in the mechanism of the rights of its members. The criteria principles of criminal proceedings. Expediency the principles during the criminal proceedings.

Key words: *principles, criminal proceedings, rights of participants.*

© РОГАТИНСЬКА Н.З. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету (Тернопільський національний економічний університет)

© ФРИЦЬКА М.І. – студентка III курсу юридичного факультету (Тернопільський національний економічний університет)

Вступ. Значним здобутком держави на шляху демократичних перетворень стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України. Цей нормативно-правовий документ поставив перед фахівцями у галузі кримінального процесуального права цілу низку проблем – як теоретичних, так і практичних, які потребують докладного аналізу та теоретичного вивчення.

Сьогодні ще недостатньо дослідженими в галузі кримінального процесуального права залишаються питання визначення ролі принципів кримінального провадження у механізмі забезпечення прав його учасників, особливостей застосування кожного принципу окремо, а також системи принципів загалом.

Проблеми дослідження основних засад знайшли своє відображення у низці праць провідних процесуалістів, зокрема М. Бажанова, А. Бойка, В. Галагана, В. Гончаренка, В. Малярєнка та ін. Водночас у деяких працях не достатньо досліджені роль та особливості принципів кримінального провадження у механізмі забезпечення прав його учасників.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі принципів у механізмі забезпечення прав його учасників, а також виявлення неточностей та прогалин у новому Кримінальному процесуальному кодексі.

Результати дослідження. Принципи є відображенням правових ідей, теорій, підходів до праворозуміння, формування правової культури. Саме тому їм приділяється значна увага – як під час дослідницької, так і під час законодавчої роботи. Всі положення кримінально-процесуального законодавства мають ґрунтуватись, підпорядковуватись і відповідати принципам [4, с. 32–34].

Принципи кримінального процесу – це закріплені в законі основоположні ідеї, засади, найбільш загальні положення, що визначають сутність, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їхньої діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя; засади, від яких не відступають, а їх порушення тягне за собою скасування вироку та інших прийнятих за таких умов рішень у справі [10, с. 18].

Загальновідомо, що кримінальне процесуальне законодавство має розроблятися відповідно до конституційних засад судочинства, які зумовлюють регулювання кримінальних процесуальних відносин таким чином, щоб здійснення прав і законних інтересів не ставилося в залежність від діяльності органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді чи суду. Для цього правова держава на сучасному етапі розвитку повинна мати відповідну систему регуляторів, процедур і процесуальних інститутів, що гарантують захист суб'єктивних прав особи. Одним із таких регуляторів є засади (принципи) кримінального провадження, хоча в науці кримінального процесу досі не вироблено єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття.

Кримінальний процесуальний кодекс України вперше закріпив в окремій главі засади кримінального провадження. Така позиція законодавця показує, наскільки велике значення він надає головним положенням кримінального процесу. У юридичній літературі немає однозначної дефініції поняття «принципи». Як слушно зауважує О. Кучинська, його визначення залежить від контексту застосування та позиції того чи іншого автора [8, с. 37–38].

Найбільш обґрунтованою є позиція М. Михеєнка, який в основу визначення поклав таку сукупність властивостей:

1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів;

2) виражають панівні у цій державі політичні і правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах;

3) повинні бути закріплені в нормах права;

4) мають повністю діяти у всіх або кількох стадіях процесу й обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду;

5) порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення у справі й обов'язково тягне його скасування.

Виходячи з цих критеріїв, М. Михеєнко визначає засади (принципи) кримінального процесу як закріплені в законі й панівні в державі політичні і правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства в кримінальному провадженні, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу загалом, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у справі [9, с. 35].

Значний внесок у дослідження цієї проблематики здійснила монографічна робота О. Кучинської «Принципи кримінального провадження у механізмі забезпечення прав його

учасників», яка стала результатом тривалого комплексного дослідження механізму принципів кримінального провадження у забезпеченні захисту всіх його учасників.

Також у праці О. Кучинською представлено принципово нове для кримінально-процесуального права визначення системи принципів кримінального провадження, під якою, на її погляд, слід розуміти «інтегровану, структурно упорядковану сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених принципів, кожен з яких характеризується змістовною визначеністю, відносною самостійністю та автономністю функціонування, а також можливості взаємодії один з одним усередині системи та з іншими правовими явищами поза системою з метою забезпечення найбільш оптимального досягнення завдань судочинства» [8, с. 103].

У системі процесуального права принципи посідають домінуюче місце, маючи високу міру узагальненості, конкретизуючись в інших правилах, об'єднують норми права в органічне ціле і синхронізують усю систему процесуальних норм, надаючи глибокої єдності регулятивним механізмам кримінально-процесуального права, визначають особливості концептуальної моделі правосуддя, його доктринальні якості, стають першоджерелами для інших норм та інститутів, які виводяться з них і підпорядковуються нормам-принципам, визначають перспективи розвитку процесуального права [3, с. 77].

Значення принципів кримінального процесу полягає у тому, що вони:

- є першоджерелом і становлять основу окремих інститутів кримінально-процесуального права;
- є суттєвими гарантіями правосуддя, забезпечення прав і свобод людини, законних інтересів фізичних і юридичних осіб;
- синхронізують усю систему процесуальних норм і забезпечують узгодженість кримінально-процесуальних інститутів, єдність процесуальної форми;
- дають юридичну базу для тлумачення конкретних кримінально-процесуальних норм та розв'язання суперечливих питань, «сприяють правильному пізнанню та застосуванню норм права»;
- стають внутрішнім регулятором поведінки учасників судочинства;
- вносять упорядкованість у розв'язання питань, щодо яких є прогалини у праві, та у випадках застосування права за аналогією;
- служать основою і вихідним положенням для вдосконалення окремих кримінально-процесуальних інститутів і правових норм, розвитку процесуальної форми і процесуальних гарантій правосуддя;
- стають внутрішнім регулятором поведінки учасників судочинства;
- спрямовують розвиток кримінально-процесуального права в напрямі реалізації ідей правової держави та забезпечення верховенства права, зокрема у сфері правосуддя [5, с. 84].

Із прийняттям Конституції України створено правову основу для реалізації можливостей демократичного шляху розвитку суспільства, побудови правової держави. Саме в Основному Законі одержали свій прояв такі найважливіші ознаки правової держави, як пріоритет прав та інтересів особи над правами та інтересами держави, взаємна відповідальність держави й особи, пов'язаність держави правом, пріоритет права над законом, незалежний суд як гарант прав особи.

Так, ст. 3 Конституції проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави [1]. Правова держава, таким чином, є формою обмеження влади правами і свободами людини, що постають протиположністю до державної влади.

Однак пріоритет прав людини не знімає з неї відповідальності за належне використання своїх прав і свобод. Складається особливий правовий зв'язок і взаємна відповідальність держави та громадянина, яка не порушує свободи останнього, а лише прагне розумно поєднувати свободи всіх індивідів суспільства [4, с. 32–34].

На кожній стадії кримінального процесу всебічно з'ясовують, чи не було допущено порушення прав та інтересів особи на попередніх стадіях процесу. Її елементами стають визначені кримінально-процесуальним законом можливості щодо оскарження будь-якої незаконної або необгрунтованої дії слідчого, прокурора як у позасудовому, так і в судовому порядку. У цьому аспекті важливим є наголошення на наявності в національному кримінальному процесі системи контролю за законністю та обгрунтованістю судових рішень, що охоплює як можливість апеляційного та касаційного перегляду судових рішень тощо, так і систему судового контролю за законністю й обгрунтованістю окремих рішень суду, а також процесуальних дій органів

досудового слідства, прокурора і суду, що здійснюється у межах кримінального провадження (систему заходів забезпечення кримінального провадження, процесуальні санкції). У правовій державі існують обмеження прав особистості, що диктуються публічними інтересами.

Відомо, що заходи процесуального примусу можуть застосовуватись як для виявлення та збирання доказів, так і для запобігання ухиленню підозрюваного, обвинуваченого від слідства і суду, забезпечення його належної поведінки. Проте застосування таких заходів уможливиться лише на підставах та в порядку, визначеному законом. Використання системи заходів забезпечення кримінального провадження та процесуальних санкцій, без сумніву, сприяє охороні суб'єктивних прав та інтересів особи. Так, процесуальні строки встановлюються законом саме в інтересах швидшого забезпечення прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Кримінальне провадження, регламентоване законом у всіх його суттєвих моментах, не можна віддати стосовно часу його здійснення на розсуд посадових та приватних осіб, які беруть у ньому участь, у результаті чого здійснення багатьох кримінально-процесуальних дій узалежнено від встановлених законом строків [7, с. 55–61].

Кримінально-процесуальні гарантії визначають як спеціальні правові засоби, що забезпечують реалізацію прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, так і виконання ними своїх обов'язків. Отже, для досягнення цілей і бездоганного вирішення завдань кримінального процесу необхідні ефективні заходи та засоби їх забезпечення. Роль таких методів покладається на певну систему гарантій, які спрямовані, з одного боку, на досягнення цілей та інтересів правосуддя, а з іншого – на охорону та захист прав і законних інтересів особи у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи, можна зробити висновок стосовно системного характеру сукупності процесуальних гарантій, який «підтверджується тим, що вони не лише пов'язані одна з одною, а й, крім того, доповнюють одна одну. Однак наявність цілої системи юридичних гарантій, навіть закріплених законодавчо, ще не є свідченням якісного забезпечення прав особи. Водночас функціонування цієї системи тісно пов'язане та багато у чому зумовлене організаційною роботою органів державної влади, а також є невіддільною від правосвідомості та правової культури громадянського суспільства і посадових осіб держави. Система процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження вказує слідчому, прокурору, адвокату та суду на те, які цінності, блага та інтереси особи перебувають під охороною суспільства, держави та закону; на той напрям, у якому зазначені посадові особи та органи зобов'язані здійснювати покладену на них правоохоронну функцію. Саме завдяки цьому і створюються найбільш сприятливі умови для реалізації прав, а також захисту інтересів учасників кримінального провадження» [8, с. 188].

До критеріїв визнання певного положення принципом кримінального процесу слід віднести таку сукупність властивостей:

- 1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визнають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів;
- 2) принципи виражають панівні в нашій державі політичні і правові ідеї, які стосуються завдань, способу формування і здійснення правосуддя у кримінальних справах;
- 3) принципи повинні бути закріплені в нормах права;
- 4) принципи мають діяти у всіх стадіях або кількох стадіях кримінального процесу й обов'язково в її центральній стадії – стадії судового розгляду;
- 5) порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення у справі та обов'язкове його скасування [6, с. 51–54].

Загалом значення принципів у кримінальному процесі полягає у тому, що вони: по-перше, відображають демократизм і гуманізм кримінального процесу, визнають структуру і систему; по-друге, служать основою для подальшого вдосконалення кримінально-процесуальних норм і кримінально-процесуальних інститутів; по-третє, є базою для тлумачення і застосування кримінально-процесуальних норм, їх дотримання є необхідною умовою для досягнення усіх завдань кримінального судочинства.

Висновки. Отже, прийняття нового КПК України стало черговим кроком на шляху становлення і забезпечення системи процесуальних гарантій прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. У ньому враховано загальновизнані міжнародні стандарти захисту прав людини й основоположних свобод, перевірені багатолітньою практикою процедури, які довели свою ефективність і спроможні забезпечити баланс публічних та приватних інтересів, адже кримінальне судочинство здійснюється в інтересах усього суспільства загалом і окремої

людини зокрема, забезпечує реалізацію їхніх законних інтересів, а також досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства [3, с. 77].

Відповідно до наведеного визначення кримінально-процесуальних гарантій та чинного КПК України 2012 року доцільне подальше розроблення видів кримінальних процесуальних гарантій, розкриття їх сутності та підвищення ефективності щодо досягнення мети і виконання завдань кримінального судочинства, що є предметом окремих наукових досліджень.

У своїй сукупності принципи кримінального процесу утворюють злагоджену систему єдиних за своєю спрямованістю на забезпечення правосуддя і несуперечливих один з одним основоположних начал визначального характеру, в якій кожен із принципів має свою теоретично-правову сутність і процесуально-генетичну цінність, постаючи першоджерелом окремих правових інститутів, органічно поєднаний з іншими засадами, а всі вони разом узяті визначають особливість процесуальної форми і становлять основу процесуальних гарантій істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96bp>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Біленко Б. Новели в процесуально-правовому статусі захисника згідно з новим КПК України / Б. Біленко // Юридичний журнал. – 2012. – № 9. – С. 77.
4. Бреус С. Принципи кримінального провадження крізь призму нового Кримінального процесуального кодексу України / С. Бреус // Юридичний журнал. – 2012. – № 9. – С. 32–34.
5. Кримінальний процес України : [підруч.] / В.М. Тертишник. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 643 с.
6. Кримінальний процес : [підруч.] / за ред. Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
7. Сафроняк Р. Процесуальне становище суду як учасника кримінального процесу: за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Р. Сафроняк // Вісник прокуратури. – 2013. – № 1. – С. 55–61.
8. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : [монографія] / О.П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.
9. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України : [підруч.] / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
10. Коржанський М.Й. Словник кримінально-правових термінів / М.Й. Коржанський. – К., 2000. – 200 с.